

« zurück blättern vor »

KARB subst. m., ab 1399. **1)** ‘längliches Holz, in das zum Zählen Striche geritzt werden, Kerbholz’ – ‘kij lub deseczka, na której nacina się kreski na oznaczenie pewnej ilości’: 1450 RpKapKr, STP *Epimerides... est lignum factum pro computacione, seu dica al. carb.* o 1470 ZapWarsz nr 2950, STP *Debent habere incisuras vlg. carby propter computum cororum.* o 1564 Mącz 452a, SPXVI *Tessera aliquando idem quod talea, Karb.* o 1588 GostGosp 50, SPXVI *Kárby Włodárze od wszelákiego zbozá máią mieć / ktore máią ták chowác iáko pieniądze wtafne.* o (1616) 1637 Zaw.Gosp., L *Pafterzowi oddadz trzeba karb wszelakiego bydla.* o 1667 Inw.pozn.i kal. 156, SP17 *przyniosł za tym owczarz karb albo regestr owiec.* o †nach 1707 Haur.Gos. 34, L s.v. *karbować: Urzędnik nie powinien się na pamięć spuszczać; lecz rejestra pisać, karby także, aby chłopcy rządnie chowali i sprawiedliwie karbowali.* o 1752 DrZbiór 182, SP17 *Trzymał mię w lichwie, czas pisząc ná kárbách.* o (1777) 1953 Instruktarz 20 *Tąż krescencję [[zbożową...]] dyspozytorowie [[...]] wpisywać powinni, a karbownicy na karbach, także pieczęcią pieczętowanych, karbować.* o (1854) 1949 Choj.Alkh. IV 24, DOR *Kilku nowo przybyłym nie chciał zakredytować, pokazywał karby swoich wierzytelności.* – (SŁA), STP, SPXVI, MĄCZ, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2)** ‘Einschnitt’ – ‘nacięcie’: (†1480) 1863–1864 DłLB III 355, STP *In radice istius arboris invenies karbi: quot fuerint karbi, tot passus ab arbore recte a facie transiens, invenies ibi..., quod quaeris.* o 1521 ZapWar nr 2272, SPXVI *anym vczynyl wpothwoyach y vedrzewyu uszyennych trzechnasczye karbow gwalthem.* o 1550 ZapWar nr 2674, SPXVI *yzem widzial wielkoscz nasiekow y karbow wpodwoyach v komory.* o 1566 GórnDworz P5v, SPXVI *Y vczynili ták porqbili hnet dwie sofni / á vczyniwszy ná nich kárby / iákoby fthopnie / ná iednę wysoką sofnią po nich wlezi.* o (vor 1792) 1951 Kit. Opis 236, DOR *Kiedy więzień w uporze był zatwardziały, kładli mu na nogi żelazo, ostre karby na kształt zębów u piły mające, z dwóch [dwóch] sztuk złożone, przez które przechodziły z oboch [obu] końców śruby.* o 1834 PTO IX 456-7, SJAM *Maczuga litewska robi się tym sposobem: wypatruje się młody dąb, i nacina się od dołu [...] W te karby wtykają się ostre krzemienie.* o (1886) 1951 Prus Plac. 254, DOR *Tu pod szopą leży stołek i ława... Jakie one stare!... Siadywał na nich, będąc dzieckiem i niekiedy wyrzynał cygankiem karby i krzyże.* o 1952 Żukr.Dni 38, DOR *Wycinał kozikiem karby na kiju.* o (1954) 1955 Konw.Władza 431, DOR *A dnie w wilgotnym bunkrze mijały powoli, ospale. Znaczyli je białymi karbami na żywicznym pniaku.* – (SŁA), STP, SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **3)** *na karb* ‘auf (eigene) Rechnung, auf Kredit; auch übertr.’ – ‘na rachunek, na kredyt; też przen.’: 1489 AGZ XIX 78, STP *Tabernator...*

prefato Iacobo... tenebitur dare cerevisiam ad prestandum al. na karb ad summam duarum marcarum. ○ (1551) 1564 Biel.Kr. 503, L *Nic o tym wiedzieć nie chcieli, że co czynił, na swój karb czynił.* ○ 1558 GliczKsiąż E3v, SPXVI *Ale dzis wffytko opák / nye tylko żeby im oni tego zábranyáli / ále yeffcze im dozwaláyq [...]. Wczym będzie ye pan bog sądził / á nye odpusći im tego / bo czynyq ná miłofierdzie yego yáko ná karb.* ○ ca.1570 HistFort B7v, SPXVI *ná karb tu nic nie dáiq / iedno zá gotowe.* ○ (1690–1695) Mitte 18.Jh. SiPas 157v *Owe [sc. konie] co się po ogrodach poniewierały kazatęm Urzędnikowi aby pobrał... ze by na nasz karb kto inszy nie obłowił się.* ○ (1820–1849) 1949 Słow.Listy II 197, DOR *Zaczęli nareszcie na mój karb wkładać słowa, sądy, a nawet pisma nie moje.* – (SŁA), STP, SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SWIL (fig.), SW, LSP, DOR. **4** ‘Maßstab, Grad; auch Grad der Verwandtschaft’ – ‘jednostka podziałki, miary; też stopień pokrewieństwa’: 1561 Leop 4.Reg 20/9, SPXVI *Czyli áby fie wrocił dziefiáciq kárbow á /stopniow [...]?* ○ 1573 Strum B3, SPXVI *iefli fye Wagá będzie tráfiáta w té kárby iákoś piérwéy wazył: tedy iuz dobra wagá.* ○ [LBel.] 1594 SamStat 600, SPXVI *KV ROZEZNANIV KREWNOSCI ZAKONV: trzeba wiedzieć co zowq liniq y Gradufy, [...] Stopnie álbo gradufy zowq, zámierzenia kárbów krewności.* – nur SPXVI. **5** ‘ein Salzmaß’ – ‘jednostka miary sprzedawanej soli’: [hapax] (1564) 1962–1964 LustrKraK II 100, SPXVI *Kujawianie [kupujący sól] [...] także różne karby biorq.* – nur SPXVI. **6** ‘Halswirbel’ – ‘kręć’: [hapax] 1582 StryjKron 752, SPXVI *tám Káznodzieiá vderzył go kijem w fzyię áz mu kárby spádły y ták go okrutnie zámordowali.* – (SŁA), SPXVI, L, SW (stp.). **7** ‘After’ – ‘odbyt’: [einzuQu.] 1588 Calep 469b, SPXVI *Haemorrhois – Krwie czieczenie ktore pochodzi zkarbu zadniego.* – nur SPXVI. **8** ‘Falte, Narbe, Schramme’ – ‘zmarszczka, blizna, szrama’: (1593) 1772 Gorn.Sen. 305, L *Karby sq tych walecznych żołnierzy, i spraw ich rejeftra.* ○ 1638 Otw.Ow. 557, L *Babfskiami karby czas zorał oblicze iey zmarszczone.* ○ 1681 Kchow. 176, L *Jak spadną te bielidla i nietrwale farby, Znac po gębie gęste karby.* ○ 1769–1777 Zab. Eysym. 235, L *W bronieniu Amarylli ząb za ząb zacięty, Miał też dla niéy karb duży od berdysza wzięty.* ○ 1765–1784 Mon. 65 360, L *Junak ten dawny teraz naywięcey się wftydzi swoich kárbów i ciosów wyhaftowanych po gębie.* ○ 1863 Tyg.Ilustr. 179, DOR *A jasny pan ekonomowi karby na plecach kazat zaznaczyć i psami go wyszczuć ze dworu.* – (SŁA), L, SWIL, SW, LSP. **9** ‘Ordnung, Schranken, Grenzen’ – ‘określony porządek, ryza, granica’: 1728–1743 Nies. 1 98, L *Bolestaw, chcąc w lepszy karb i porządek te kraie wprawić, urzędników poftanowił.* ○ 1792 Niemc.Kaz. 12, DOR *Królestwo przez długie rozterki w kárbach swoich wzruszone, potrzebowało odmiany.* ○ (1798) 1829 Kras.Życia VIII 208, DOR *Niekiedy uczniwych rozrywek zażywał, ale te nie wychodziły z kárbów wstrzemięźliwości i karności, na której się*

moc wojska zasada. o 1845–1855 L₃ 61, SJAM *My musimy [...] ducha w karbie trzymać, w ładzie, w porządku.* o 1857 Dz.Lit.Lw. 14, DOR *Czartoryscy uroili sobie, że byle dzieło reformy, choćby z pomocą broni obcej, się dokonało, wszystko wejść musi w karby postuszeństwa.* o (1936) 1955 Hertz B.Samow. 128, DOR *Było jednak kilku nauczycieli, którzy umieli nas w karbach utrzymać.* – (SŁA), L, SWIL, SW, LSP, DOR (przestarz.). **10)** ‘Sorte, Art’ – ‘gatunek, rodzaj’: 1763 Nag.Cyc. 26, L *Przybrał sobie wszystkich najpodlejszego, że tak rzekę, karbu obywatelów.* o [LBel.] 1767 Pilch.Sall. 6, L *Juliusz Cezar iednego prawie z Katyliną był karbu.* – (SŁA), L, SWIL (fig.), SW (m.u.). **11)** ‘Strich’ – ‘kreska’: [hapax] †1817 Kopcz., SW *Węzélki, karby i kreski u prostactwa po dziś dzień trwające, są pewnym śladem pierwszego pisanía.* – CN, TR, SW. **12)** ‘Welle (im Haar), Falte (in der Kleidung)’ – ‘fala (włosów), fałda’: 1846–1850 Baron 52-3, SJAM *żeby włos ując w należyte karby, / Chustką je opasuje.* o 1872 Morzk.Bożek 7, DOR *Kasztanowate ciemnozłociste włosy obejmowały jej białe czoło lśniącymi promieniami; igrało w nich światło, bo włosy te skręcały się w karby i zwoje.* o [LBel.] (1928) 1952 Nałk.Z.Mił. 94, DOR *Kobiety włosy miały pięknie ułożone w karby, miały suknie z jasnego jedwabiu i nagie ręce.* – (SŁA), LSP, DOR. **13)** ‘gezahntes Holzstück, auf dem man mit einem anderen entlangfährt, um Wachteln anzulocken’ – ‘ząbkowane drewno, które pociera się drugim kawałkiem drewna w celu zwabienia chruścieli’: SWIL (myś.), SW (myśl.), DOR (łow.). o **Etym: 1)** mhd. *kërbe* subst. f., ‘Einschnitt; Kerbholz; After’, LEX, nur für Inh. 1, 2, 7. **2)** nhd. *Kerbe* subst. f., ‘Rechnung, Aufzeichnung; Runzel, Falte’, GRI, nur für Inh. 2, 3, 4, 8, 9, 10. o **Konk:** †*kluba*, †*ryga*, †*ryza*. o **Der:** *zakarbować* v. imp., ‘einkerben’, 1399 TPaw IV nr 540, STP o 1801–1805 N.Pam. 12 358, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *karbowe* subst. n., ‘Abgabe vom Ertrag einer Mühle oder einer Schenke’, 1494 ZapRpWysz 5 115, STP, nur für Inh. 2, 3; *karbować* v. imp., ‘einkerben, einschneiden’, 1534 FalZioł I 64a, SPXVI *á ku wirzchu kwiatki idą rzędem [...] karbowane podługowato.* o 1573 Strum Cv, SPXVI *A co złożyzł tokci od wagi / álbo przyczynisz / pámiętay tho pilno / álbo sobie pifz w kámienné ksiáżki / álbo kárbuy.* o (1611) 1768 Gwagn. 535, L *Zolnierze wszystkich bili, siekli, i na sztuki karbowali.* o 1951 Borow. Kron. 82, DOR, zuerst geb. MĄCZ, nur für Inh. 1, 2, 3, 8; *karbarz* subst. m., ‘Vorrats- und Ernteverwalter auf einem Gut; Aufseher in einer Salzsiederei’, 1557 BielKom A3v, SPXVI *Kárbarz Sztugár y waźnicy / Wfzytko spráwni wrzędnicy.* Zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 3; *nakarbować* v. imp., 1564 Mącz 17d, SPXVI, zuerst geb. MĄCZ, nur für Inh. 1, 2; *karbnik* subst. m., ‘Aufseher in einer Salzsiederei’, (1567) 1570 Herb.Stat. 106, L o [LBel.] 1594 SarnStat 377, SPXVI *w Wieliczce Kárbnikowi siedm grofzy.* Zuerst geb. L, nur für Inh. 3; *karbarz* subst. m., ‘Holzfäller’, [hapax] 1572 BudBib Ios 9/27,

SPXVI *Tedy ie poſtánowił Iehofzua dniá onego kárbárzmi drew [caesores lignorum]*. Zuerst geb. L, nur für Inh. 2; *karbne* subst. n., ‘eine Abgabe bei der Salzgewinnung’, [hapax] 1594 SarnStat 377, SPXVI, nur für Inh. 3; *ukarbować* v. imp., 1618 P.Kchan.J. 170, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *karbowy* adj., [hapax] (1621) 1643 CN *Kárbowa lafká / karb*. Zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2, 3; *wykarbować* v. imp., 1638 Otw.Ow. 311, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *karbownik* subst. m., ‘Vorrats- und Ernteverwalter auf einem Gut’, 1675 HaurEk 67, SP17, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 3; *nakarbić* v. imp., (1731) 1767 Jabl.Ez. 126, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *karbować* v. imp., ‘Bäume pflropfen, veredeln’, [hapax] 1777–1779 Kluk Rośl.1 110, L *Karbowanie także ieſt ſposób rozmnożenia drzew, podobny do kożuchowania*. Zuerst geb. L, nur für Inh. 2; *karbowy* subst. m., ‘Aufseher, Verwalter auf einem Gut’, 1775–1806 Teat.19 93, L *Możesz wyiść na karbowego w swoim czasie*. Zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 3; *karbik* subst. m., ‘gezahnter Hobel’, [hapax] 1841 Łab., Sw, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 2; *karbik* subst. m., ‘gekerbter Stock zum Anlocken von Wachteln’, [hapax] †1849 Goł., Sw, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 2; *karbik* subst. m., ‘Welle in der Schafswolle’, [hapax] 1948 Gaik Towarozn. 237, DOR, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 2. ♦ Die Vielfalt der polnischen Inhalte geht auf die zweifache Bedeutung von dt. *kérbe* zurück; zunächst ‘Einschnitt’: Inhalt 2, dann 1, 4, 5, 6 (bereits mhd.!), 7, 8 (über Einschnitt als sichtbares Zeichen der Einteilung), 11 und 12 (nach äußerer Ähnlichkeit); dann ‘Kerbstock’ (Einschnitt als sichtbares Zeichen einer Zahl, einer Quantität, die man in Empfang genommen hat, die man schuldet usw.); daraus folgen Inhalt 3 ‘Rechnung, Zeche’, auch übertragen (woraus sich wohl 9 und 10 ergeben), und 13. Daß die Bedeutungen ‘Einschnitt’ und ‘einschneiden, einkerben’ für das Verb so lange lebendig blieben, erklärt sich durch das Überleben (auf dem Lande bis ins 20. Jh.) der Abrechnung mit Hilfe von Kerbhölzern oder Kerbstöcken, in die einfache (vgl. Inhalt 11) oder auch kompliziertere Striche als Zeichen für Zahlen eingekerbt wurden. Auf eine ähnliche Technik gehen auch die sogenannten römischen Zahlen zurück: I, V, X als doppeltes V usw. Das polnische Wort wurde ins Mittellateinische entlehnt, vgl. *carbarius* ‘qui salis tributum exigit’ (DU CANGE = *karbarz* I), belegt seit 1368 (Bochnia, SŁLACŚRW), woraus *carbaria* ‘Salzsiederei’, belegt seit 1368 (Wieliczka), ibd., und *carbariatuſ* ‘Amt des *carbarius*’ 1419 ibd. entstanden sind; bei DU CANGE *carbarius* aus Długosz und *carbaria* aus Leges Polonicae I 166, sub anno 1461. Aus *carbaria* ist poln. *karbaria* entstanden, 1594 SarnStat 378, SPXVI. Wie man daraus ersieht, kann sowohl *karb* als auch *karbarz* erheblich älter sein als unsere Erstbelege.